

Haastava kirja estetiikan metodologiasta

Oiva Kuisma

Jyri Vuorinen: *Aitoja ja alueita. Kirjoituksia estetiikasta.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2001, Tietolipas 171, 257 s.

Suomenkieliselle yleisölle kirjoittavista estetiikan tutkijoista Jyri Vuorinen edustaa tuottelaisuuden kärkipäätä. Estetiikan historiaa, taidemääritelmien problematiikkaa ja semioottisia taidekäsitteitä esittelevien teostensa jatkoksi Vuorinen on nyt kuluvaan vuoteen puolella julkaissut uusimman teoksensa *Aitoja ja alueita. Kirjoituksia estetiikasta*. Kokonaisuutena tätä erillisistä vaikkakin toisiinsa limittyvistä esseistä koostuvaa teosta voi luonnehtia metodologisesti painottuneeksi, mikä onkin erinomaisen positiivinen seikka, sillä estetiikan metodologiaan liittyviä kysymyksiä on Suomessa harrastettu vähänlaisesti.

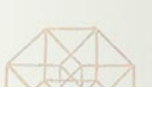
Teoksensa alkusanoihin Vuorinen on ujutannut tärkeän viestin sanoessaan "Antaisi liian ruusuisen kuvan suomalaisesta estetiikasta, jos sanoisin vastaavani saamaani kritiikkiin" (s. 8). Vuorinen viittaa seikkaan, että suomalaiset estetiikan tutkijat eivät kovinkaan vilkkaasti keskustele toistensa ajatuksista kirjallisella tasolla (ks. myös Vuorisen huomautus s. 125), ja että yksittäistapauksena tämä pätee myös hänen omien teostensa vastaanotosta. Oman alansa uusia julkaisuja estetiikan tutkijat arvioivat tiedotusvälineissä ja tutkimuksissa harvakseltaan, eivätkä silloinkaan hevin antaudu kriittiseen keskusteluun, paitsi jos aivan samasta aihepiiristä satutaan kirjoittelemaan. Tilanteessa todellakin näyttää olevan parantamisen varaa, siis sekä keskustelun ylipäänsä että erityisesti keskusteluun haastavan kritiikin suhteen. Kritiikin taitoa harjoitteleva tutkija ottaa haasteen mielellään vastaan.

Aitoja ja alueita -teoksen pääteemoja ovat 'esteettisen' merkitys käyttöterminä, matemaattisen kauneuden käsite, määritelmän ja teorian rooli estetiikassa, sekä kysymys tieteiden ja taiteiden erottavista ja yhdistävistä piirteistä. Esittelen seuraavassa vahvasti lyhentäen ja omin sanoin Vuorisen ajatuksia kolmesta ensin luetellusta asiakokonaisuudesta. Tieteen ja taiteen keskinäisyyden purku ja esittely jääköön tällä erää lukevan yleisön oma-aloitteiseksi iloksi.

'Esteettisen' vaihtelevia käyttötapoja analysoiva ja luokitteleva ensimmäinen pääluokitus "Esteettisen" käyttötapoja" selittää miksi Vuorinen on antanut teokselleen hieman omalaatuiselta kuulostavan pääotsikon *Aitoja ja alueita*. Tässä tapauksessa aidatut alueet tarkoittavat termivalintojen ja -määritelmien mukaisesti rajautuvia ja painottuvia käsitteitä esteettisestä ja estetiikasta. Se joka tietoisesti tai perinteen painostuksesta tai jostain muusta syystä omaksuu yhdenlaisen estetiikan keskeisterminologian liikkuu, metaforisesti sanottuna, eri alueella kuin se joka omaksuu toisenlaisen terminologian. Tämä lienee kiistatonta. Kiistat syntyvät vasta kun käydään mittaamaan eri estetiikan käsitteiden keskinäistä paremmuutta. Esimerkiksi, mikä olisi paras tapa määritellä termi 'esteettinen'? Mihin 'esteettinen' viittaa, jos ylipäänsä mihinkään?

Vuorinen itse suhtautuu 'esteettisen' eri käyttötapoissa ilmeneviin eroavuuksiin yhtäältä vapaamielisesti mutta toisaalta hän vaatii sitoumusten esille tuomista (s. 30-31). Tutkijan samoin kuin (taide)kriitikon olisi siis ilmoitettava, missä merkityksessä hän käyttää estetiikan keskeisiä termejä. 'Esteettisen' suhteen olisi ilmoitettava käyttäkö sitä 'kauniin' synonyminä, vaiko 'kauniin', 'ruman' ja muiden arvotermien yläterminä, vaiko jossain muussa merkityksessä. Jos näin ei tehdä, tarkkuutta arvostava lukija joutuu tekemään merkitysten selvennykset kirjoittajan puolesta. Vuorisen avoimuutta tähdentävä vaatimus on vähintäänkin kohtuullinen, eikä metodisessa vapaamielisyydessäkään ole mitään moitittavaa silloin kun se liittyy ensin mainittuun periaatteeseen.

Aitoja ja alueita -teoksen toisessa pääluvussa Vuorinen tarkastelee matematiikan kauneutta, tai tarkemmin sanottuna, matemaattisten luku-suhteiden ja kaavojen kauneutta. Tämä on tunnetusti hankala ongelmavyöhyke eikä selvitystyötä juurikaan helpota seikka, että löytyy niin matemaatikkoja, taiteentekijöitä kuin mystikkojakin, jotka ovat puhuneet asiasta hallioituneeseen sävyyn. Asian problemaattisuuden tajuamista

olisi helpottanut, jos Vuorinen olisi monimutkaisuutta painottavien esimerkkien (shakkipeli, matemaattiset kaavat; s. 51-69) edellä tai ohella tuonut heti esille yksinkertaisiin esimerkkitapauksiin kytkeytyvät vaikeat kysymykset: voisivatko yksittäiset luvut olla kauniita? jos vastataan "ei", on jatkettava ja kysyttävä, voisivatko lukusuhteetkaan sitten olla kauniita? Siirryttäessä yksittäisistä luvuista yksinkertaisiin lukusuhteisiin (esim. 2, 3, $2 < 3$) ja tästä edelleen yhtälöihin on kyettävä pitämään erossa toisistaan matemaattiset luvut, kaavat, yhtäläisyydet ja erisuuruudet ja toisaalta niiden tajuamiseen liittyvät elämykset. Voihan nimittäin olla niinkin, että matemaattisten kaavojen ilmaisemat totuudet eivät olisi sen enempää kauniita kuin rumiakaan, vaikka niiden tajuaminen tuntuisi miten kauniilta hyvänsä.

Vuorinen kytkee matemaattista kauneutta koskevan probleeman lähtökohtaan, jonka mukaan oletetaan, että vain havaittava (ja tämän rinnalla kuvitteellisesti havaittava) voisi olla aidossa mielessä kaunista (s. 69-72). Vuorisen mukaan tämä perustuu idealistisen ajattelutapaan, siis siihen että ensin erotetaan toisistaan järjellä tajuttava maailma ja aistein havaittava maailma, ja sitten annetaan ymmärtää että kauneus voi kuulua vain jälkimmäiseen maailmaan. Aatehistoriallisena yleistyksenä tämä ei tee oikeutta platonilaiselle ajattelutavalle, sillä kahden maailman ontologiasta seuraa myös kauneuden käsitteen kahdentuminen, tai oikeastaan hierarkisoituminen. Mutta ei tästä tämän enempää, sillä Vuorinen haluaa tietoisesti ohittaa idealistiset ontologiat vaikka muuten painottaakin pohdiskelujensa hypoteettista luonnetta.

Mutta kun idealistiset vaihtoehdot matemaattisen kauneuden tulkitsemisessa hylätään, mitä jää jäljelle? Vuorinen ei tarjoa vastaukseksi uutta estetiikan järjestelmää eikä ohjelmajulistusta. Hän tyytyy suhtautumaan varovaisen myönteisesti matemaattisen kauneuden käsitteen käyttöön, esimerkiksi tähän tapaan:

"Ilmaisuja 'kaunis' tai 'esteettisesti arvokas' ei enää tarvitse käyttää erottamaan aistimellisia asioita abstraktisista, eikä siis enää ole käsitteellistä estettä matematiikan kuulumiselle mukaan. Kutsumalla todistelmaa kauniiksi ei sanota mitään sen aistimellisuudesta vaan väitetään sitä esim. itsessään tarkastelun arvoiseksi" (s. 69).

Tämän pitemmälle Vuorinen ei lähde spekuloidaan vaan havainnollistaa itsessään tarkastelun arvoisia todistelmia esimerkein (s. 70-72), joiden sanoman lukija tulkitsee käsitykseksi, että matemaattinen kauneus on ajattelevan ja tuntevan laskijan henkilökohtainen kokemus. Pohtimatta jää vielä kysymys, voisivatko luvut, lukujonot, lukusuhteet, kaavat ja matemaattiset totuudet itsessään olla kauniita. Jos idealismin hylkääminen sitoutuu käsitykseen, että luvuilla ei ole minkäänlaista ajattelijan ajattelusta riippumatonta eksistenssiä, on toki tähänkin kysymykseen vastattu, vastattu kieltävästi.

Aitoja ja alueita -teoksen kolmannessa pääluvussa Vuorinen tarkastelee määritelmän ja teorian roolia estetiikan tutkimuksessa. Estetiikkaa harrastava lukija pitää tätä teoksen kiintoisimpana osuutena, sillä Vuorinen asettaa näkyville eräitä tärkeitä tutkimuksenteon periaatteita ja havainnollistaa niiden merkitystä analysoimalla esteettisen kokemuksen käsitettä. Vuorinen ehdottaa (s. 87-105), että määritelmä ja teoria erotettaisiin toisistaan seuraavasti: määritelmät rajaavat tarvittavien teknisten termien merkitykset; teoriat puolestaan selittävät asioita annettujen määritelmien suuntaisesti. Vuorisen mukaan tieteenteon järjestyksessä määritelmä, esimerkiksi estetiikassa kauneuden määritelmä, edeltää (empiiristä) tutkimusta, koska ilman määritelmää ei voida erotella tutkimuskohteita tutkimuksen ulkopuolelle kuuluvista kohteista. Tämä kuulostaa luonteelta, mutta kysyä pitää, mihin perustuu ensimmäinen määritelmä, jos kerran ilman määritelmiä asioita ei voida erottaa toisistaan? Kuka keksisi kysyä $x:n$ määritelmää, jos $x:ää$ ei ilman määritelmää voida erottaa muista olioista? Ensisijaisuuden tai toissijaisuuden painottamisen sijasta voitaisiin kai ajatella niinkin, että määrittelemisen ja tutkimuksenteon suhde olisi dialektinen, tai hermeneuttisen kehän mukainen, ja että määritelmiin tehdään tarpeen tullen muutoksia tutkimustyön tuottamien havaintojen, oletusten ja arvausten mukaisesti.

Vuorisen esittämät ajatukset teorian luonteesta ja tehtävistä ovat eräiltä osin varsin erikoisia. Asetettuaan 'määritelmän' tieteenteon järjestyksessä prioriseen asemaan, hän asettaa 'teorian' samaan posterioriseen asemaan kuin (empiirisen) tutkimustyönkin. Tällöin teoria kertoo, esimerkiksi, että yksilöt

a, b...n ovat määritelmän X mukaisia olioita, ja että niillä on sellaisia ja sellaisia pysyviä tai muuttuvia ominaisuuksia ja suhteita. Näistä lähtökohdista käsin tuotettua kokonaisvaltaista ja systemaattista esitystä voidaan ilman muuta kutsua teoriaksi. Mutta kyllä kai sellaisiakin teorioita on olemassa, jotka tieteenteon järjestyksessä olisi asetettava pikemmin prioriseen asemaan määritelmien kanssa kuin posterioriseen asemaan (empiirisen) tutkimustyön kanssa. Kaikenlaiset kokeiluluonteiset eriäville tulkinnoille vapaat mallit kuuluisivat tähän tyyppiin.

Määritelmän ja teorian erottelullaan Vuorinen tähtää siihen, että estetiikan tutkimusten lukijoina, ja kenties tekijöinäkin, kykenisimme näkemään pyrkiikö kirjoittaja määritelmään, teoriaan, vaiko jonnekin siltä ja väliiltä. Analyyttisen filosofian traditiosta katsottuna Vuorisen projekti on varsin tutunomainen: implisiittiset sitoumukset ja määritelmät on käännettävä eksplisiittisiksi ja katsottava harjoittaako kirjoittaja tiedettä vai suostuttelevaa käännytystä. Suostuttelevalle kirjoittelulle on ominaista, että tutkimustapausten valikoitumisesta ei tehdä suurta numeroa, sillä valintamenetelmä saattaa olla ennakoita omaksuttu vastaus kysymykseen. Tutkimustapausten valinta on erinomaisen tärkeä seikka esimerkiksi silloin kun pohditaan esteettisen kokemuksen luonnetta.

Vuorinen havainnollistaa määritelmän ja teorian välille tekemänsä erottelun hyödyllisyyttä analysoimalla Eino Krohnin ja Aarne Kinnusen eriäviä käsityksiä esteettisestä kokemuksesta, eli elämyksestä kuten vielä 1960-luvulla yleisesti sanottiin (s. 125-148). Suomalaisessa estetiikan tutkimuksessa Eino Krohnia on totuttu pitämään metafysisen objektiivismin edustajana, Kinnunen puolestaan edustaa käsiteanalyysiin ja psykologiaan pohjautuvaa ajattelutapaa. Näin ollen ei ole yllättävää, että heidän käsityksensä esteettisestä kokemuksesta eroavat toisistaan. Vuorisen mukaan eriävissä käsityksissä voidaan kuitenkin nähdä jotain yhteistäkin, nimittäin se että Krohnin ja Kinnusen luonnehdinnat esteettisestä elämyksestä voidaan ymmärtää määritelmäehdotuksiksi:

"Heidän esityksensä voidaan asettaa samalle viivalle, jos molemmat tulkitaan esteettisen elämyksen määritelmiksi, siis tässä tapauksessa kumpaakin pidettäisiin ehdotuksena järkeväksi 'esteettisen elämyksen' käyttötavaksi. Kinnunen ehdottaisi että esteettiseksi elämykseksi kutsuttaisiin niitä elämyksiä, jotka kokija on valmis nimeämään esteettisiksi ja joiden ajattelee juontuvan esteettisen arvon tajuamisesta. Krohn puolestaan ehdottaisi että tällä ilmauksella nimettäisiin voimakkaan todellisuustunteen leimaamia kokemuksia. Mitään ristiriitaa tällaisten ehdotusten välillä ei ole, koska molemmat voivat olla järkeviä ja perusteltavissa olevia käytötapoja" (s. 147-148).

Jos esteettistä kokemusta, tai mitä tahansa muuta vastaavaa asiaa koskevat käsitykset voidaan niiden ontologisista sitoumuksista riippumatta asettaa "samalle viivalle", niin silloin todellakin näyttää siltä, että Vuorisen määritelmällisyyden roolia tähdentävä ajattelutapa sopisi hyvin sekä tulkinnan että kritiikin näkökulmaksi. Mutta voidaanko ontologiset sitoumukset, esimerkiksi Krohnin arvo-objektivismi, niin vain ohittaa? Mitä ovat "saman viivan" ontologiset sitoumukset? Vuorisen ehdotukset herättävät - positiivisessa mielessä - kysymyksiä.

Kokonaisuutena *Aitoja ja alueita* -teosta voinee luonnehtia Vuorisen teoksista kokeilevimmaksi ja samalla myös haastavimmaksi. Lukijan ei tarvitse vakuuttua kaikista Vuorisen tekemistä ehdotuksista, mutta siitä hän kyllä vakuuttuu, että metodisten ja tieteenteoreettisten kysymysten pohtiminen on keskeisen tärkeää niin estetiikassa kuin muillakin humanististen tieteiden aloilla. Vuorisen esitystapa on kiitettävän selkeä, painovirheetkin on karsittu minimiin.

Kirjoittaja on fil. tri ja tutkija Helsingin yliopistossa.